

Hemşirelik Öğrencilerinin Hemşirelik Eğitimine İlişkin Yaşadıkları Stres Düzeyinin Belirlenmesi

Handan ÖZDEMİR^a, Leyla KHORSHID^b, Ayten ZAYBAK^b

^aBurdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Hemşirelik Bölümü, Burdur, handanozdemir1@gmail.com.tr

^bEge Üniversitesi, Hemşirelik Fakültesi, Hemşirelik Esasları ABD, İzmir, leyla.khorshid@yahoo.com; ayten.zaybak@ege.edu.tr

ÖZET

Amaç: Hemşirelik öğrencilerinin öğrenme süreçlerinde yaşadıkları stres hem profesyonel kimlik gelişimlerini hem de sağlıklarını olumsuz yönde etkileyebilir. Bu çalışma hemşirelik öğrencilerinin eğitim süresince algıladıkları stres düzeyinin belirlenmesi amacıyla yapılmıştır. **Gereç ve Yöntem:** 2018-2019 eğitim-öğretim yılında Ege Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi'nde, en az bir yıl hemşirelik eğitimi almış ve klinik uygulama deneyimi olan hemşirelik ikinci, üçüncü ve dördüncü sınıf öğrencisi olup, araştırmaya katılmayı kabul eden 436 öğrenci ile yapılmış tanımlayıcı bir çalışmadır. Veriler; Öğrenci Tanıtım Formu ve Hemşirelik Eğitimi Stres Ölçeği kullanılarak toplandı. Veri analizinde tanımlayıcı istatistikler, t testi, Kruskal-Wallis test ve Mann-Whitney U testi kullanılmıştır. **Bulgular:** Çalışmaya katılan öğrencilerin 303'ü (%69.5) kadın ve Hemşirelik Eğitimi Stres Ölçeği toplam puan ortalaması 59.27±19.81'dir. Öğrencilerin cinsiyete göre Hemşirelik Eğitimi Stres Ölçeği toplam ve alt boyutları puan ortalamaları arasındaki farkın anlamlı olduğu bulunmuştur (p<0,001). **Sonuç:** Hemşirelik Eğitimi Stres Ölçeğinin alt boyutları olan akademik stres ve uygulama stresi toplam puan ortalamaları birbirine yakın olmasına karşın uygulama stresi biraz daha yüksek çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hemşirelik öğrencileri, Hemşirelik eğitimi, Stres

Determination of Nursing Students' Stress Level Toward Nursing Education

ABSTRACT

Purpose: The stress that nursing students experience in their learning process can adversely affect both their professional identity development and their health. This research was conducted to determine the level of stress perceived by nursing students regarding their education. **Material and Methods:** This descriptive study comprised 436 second-, third- and fourth-grade nursing students in the Ege University Nursing Faculty during the 2018-19 academic year and who received at least one year of nursing education, had clinical practice experience and volunteered to participate in the study. Data were collected using the Student Identification Form and Nursing Education Stress Scale. Data was analysed with descriptive statistics, t test, Kruskal-Wallis test and Mann-Whitney U test. **Results:** 303 (%69.5) of the students were female and the mean total score the participants obtained from the nursing education stress scale was 59.27±19.81. The difference between average subdimension and total scores for Nursing Education Stress Scale according to gender was found to be significant (p<0.001). **Conclusion:** Although average total scores of academic stress and practical stress, which are subdimensions of Nursing Education Stress Scale, were close to each other, the score of practical stress was found to be a bit higher.

Keywords: Nursing students, Nursing education, Stress.

GİRİŞ

Hemşirelik eğitimi, öğrencilere hemşirelik mesleğini kazandırmayı amaçlayan planlı, kuramsal, teorik bilgi ve uygulama becerilerinin elde edilmesini gerektiren, gözlem ve yorum yapmaya ihtiyaç duyulan bir süreçtir (Erbil, Kahraman ve Bostan, 2006; Karagözoğlu, Özden, Türk ve Yıldız, 2014). Bu süreçte; öğrencilerden bilimsel problem çözme yöntemiyle bilgi, tutum ve becerilerini kullanarak, hastanın sağlık problemlerini çözmeleri beklenmektedir (Kang, Choi ve Ryu, 2009). Hemşirelik öğrencileri, bu beklentileri karşılamaya çalışırken, birçok stres faktörüyle karşılaşabilmektedir. Bu stres faktörleri; kuramsal eğitimin ezber dayalı ve uygulama ortamlarında öğrenci öğretmen ilişkisinin yetersiz olması, klinik uygulamalarda profesyonel bilgi ve becerilerin eksikliği ile birlikte hasta sorumluluğunun alınması, zaman baskısı, motivasyon azlığı, özgüvensizlik, baş etme yetersizliğinin yaşanması (Sheu, Lin ve Hwang, 2002; Warbah vd., 2007; Öztürk, Öner ve Çelebi, 2009; Martos, Landa ve Zafra, 2011) olarak sıralanabilir. Gerçek yaşantıların olduğu klinik uygulama alanına çıkan öğrenci, alışık olmadığı yeni bir sosyal ortam içine girmekte, hastanedeki hasta, hekim, hemşire ve diğer sağlık personeli ile iletişim konusunda deneyimsizliğinin yanı sıra (Tel, Tel ve Sabancıoğulları, 2004), klinik uygulamalarının başlangıcında hata yapma, hastaya zarar verme, olumsuz tepkilerle karşılaşma düşüncesi, açık olmayan eğitici beklentisi, bilgi ve yeteneklerinin uygulama için yetersiz olması ve kendilerine güvenlerinin az olması da stres yaşamalarına neden olabilmektedir (Sharif ve Masoumi, 2005; Tel vd., 2004; Turgay ve Sarı, 2008; Atay ve Yılmaz, 2011).

Hemşirelik öğrencilerinin, uzun dönemli ve kontrol edilemeyen strese maruz kalmalarının profesyonel kimliklerini ve sağlık durumlarını olumsuz etkilediği (Sheu vd., 2002; Edwards, Burnard, Bennett ve Hebden, 2010; Altıok ve Üstün, 2013), düşünme ve karar alma yeteneklerini zayıflatarak akademik başarılarını düşürdüğü (Maville, Kranz ve Tucker, 2004) ve öğrencilerin hipertansiyon, kalp hastalığı ve bağışıklık yetmezliği gibi sağlık açısından yüksek riskli durumlar yaşamalarına neden olduğu (Lee vd., 2007) yaygın olarak kabul edilmektedir. Aynı zamanda stresi fazla olan öğrencinin hastasının gereksinimlerini iyi gözlemleyemediği ve hastanın güvenini kaybettiği (Chapman ve Orb, 2001; Şirin, Kavak ve Ertem, 2003) bunun da hasta ve hemşire arasındaki ilişkiyi etkilediği ve yapılan hemşirelik hizmetlerinin amacına ulaşmasını engellediği bildirilmektedir (Melincavage, 2011). Bu nedenle stres öğrenci eğitiminde başarıyı azaltan önemli bir faktör olup öğrencinin beceri geliştirme ve klinik performansını olumsuz olarak etkilemektedir (Chapman ve Orb, 2001). Öğrencilerin eğitim yaşantılarından istedik düzeyde yararlanabilmesi, akademik başarının sağlanması ve olumlu profesyonel kimlik gelişimleri için stresle başa çıkabilmeleri oldukça önemlidir (Ochieng, 2006; Altıok ve Üstün, 2013). Bu nedenle, öğretim elemanları öğrencilerin hemşirelik eğitiminde stres düzeyini belirleyerek, öğrencilerin streslerini kontrol etmesine yardım edecek stratejileri geliştirmeleri ve öğrencilere rehber olmaları stres düzeylerini azaltmada yardımcı olabilir. Bu bilgiler ışığında, araştırmada hemşirelik öğrencilerinin eğitimleri esnasında yaşadıkları stresin belirlenmesi amaçlanmıştır. Çalışma sonuçlarının hemşirelik öğrencilerinin stresle baş etmelerine yardımcı olacak düzenlemelerin yapılmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

GEREÇ ve YÖNTEM

Araştırmanın Amacı ve Türü

Araştırma 2018-2019 eğitim öğretim yılında Ege Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi'nde eğitim gören, en az bir yıl hemşirelik eğitimi almış, klinik uygulama deneyimi olan hemşirelik ikinci, üçüncü ve dördüncü sınıf öğrencilerinin hemşirelik eğitimlerine ilişkin algıladıkları stres düzeyini belirlemek amacıyla yapılmış tanımlayıcı kesitsel tipte bir çalışmadır.

Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Ege Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi'nde entegre eğitim programı yürütülmektedir ve öğrencilerin klinik uygulamaya ikinci sınıfta başlamasından dolayı 2., 3. ve 4. sınıfa devam eden öğrenciler araştırma kapsamına alınmıştır. Araştırmanın evrenini, hemşirelik ikinci, üçüncü ve dördüncü sınıfta okuyan toplam 954 öğrenci oluşturmuştur. Bununla birlikte çalışmaya katılmayı kabul etmeyen, verilerin toplandığı günlerde devamsızlık yapan, kayıtlı olduğu halde okula devam etmeyen öğrenciler örnekleme dâhil edilmemiş ve hatalı doldurulan anketler çalışmadan çıkarılmıştır. Çalışma toplam 436 öğrenci ile tamamlanmıştır.

Verilerin Toplanması

Veriler araştırmacılar tarafından literatür (Taşdelen ve Zaybak, 2013; Karaca, Yıldırım, Ankaralı, Açıkgöz ve Akkuş, 2014) ışığında hazırlanmış olan Öğrenci Tanıtım Formu ve Hemşirelik Eğitimi Stres Ölçeği (HESÖ) (Karaca vd., 2014) ile Aralık 2019 - Haziran 2019 tarihleri arasında elde edilmiştir.

Öğrenci Tanıtım Formu: Öğrencilerin demografik özelliklerini (yaş, cinsiyet, öğrenim görülen sınıf, barınma/konaklama yeri) sorgulayan 4 (dört) sorudan oluşan bir formdur.

Hemşirelik Eğitimi Stres Ölçeği (HESÖ); Ölçek, ilk olarak Gray-Toft ve Anderson (1981) tarafından geliştirilmiş olan Hemşire Stres Ölçeği'nden modifiye edilerek Rhead (1995) tarafından geliştirilmiştir. Ölçeğin Türkçe geçerlilik güvenilirlik çalışması Karaca ve arkadaşları (2014) tarafından yapılmıştır. İki alt boyut ve 32 maddeden oluşan ölçek dörtlü (0 - 3 puan) likert tipindedir. "Uygulama Stresi" alt boyutu; 4, 5, 7, 9, 11, 13, 15, 16, 18, 19, 21, 24, 25, 27, 29, 32. maddelerden, "Akademik Stres" alt boyutu; 1, 2, 3, 6, 8, 10, 12, 14, 17, 20, 22, 23, 26, 28, 30, 31. maddelerden oluşmaktadır. Her bir alt boyutu 0-48 arasında değer alan ölçeğin toplam puanı 0 – 96 arasındadır ve puanın artması stresin arttığına işaret etmektedir.

Verilerin Değerlendirilmesi

Araştırmadan elde edilen veriler bilgisayar ortamında değerlendirilmiştir. Verilerin kodlama ve değerlendirme işlemi araştırmacı tarafından bilgisayarda SPSS 22.0 programında yapılmıştır. Verilerin değerlendirilmesinde; sayı ve yüzdelik dağılımlar, t testi, Kruskal-Wallis ve Mann-Whitney U testi kullanılmıştır.

Araştırmanın Etik Yönü

Araştırma için Ege Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Etik Kurulu'ndan (Tarih: 20.04.2017, Sayı: 62-2017) ve araştırmanın gerçekleştirileceği kurumdan yazılı izin alındı. Bilgi edinilen tüm araştırmalarda cevapların gönüllü olarak verilmesi gerektiği için araştırmaya

alınacak bireylerin gönüllü katılımlarına önem verildi. Ayrıca, araştırmanın amacı, elde edilen sonuçların hangi amaçlarla kullanılacağı ve kendileri ile ilgili bilgilerin başkalarına açıklanmayacağı açıklandıktan sonra onayları, bilgilendirilmiş onamla yazılı olarak alındı.

BULGULAR

Öğrencilerin tanımlayıcı özelliklerine göre dağılımı Tablo 1’ de yer almaktadır. Araştırmaya katılan öğrencilerin %69.5’inin kız, %48.2’sinin 22-23 yaş aralığında, %34.9’unun 3. Sınıf olduğu ve %45’inin özel evde konakladığı belirlendi.

Tablo 1. Öğrencilerin Tanımlayıcı Özelliklerine Göre Dağılımı (n=436)

Tanımlayıcı Özellikler	n	%
Cinsiyet		
Kadın	303	69.5
Erkek	133	30.5
Yaş Grubu		
20-21	84	19.3
22-23	210	48.2
24 Yaş ve Üstü	142	32.6
Sınıf		
2. Sınıf	136	31.2
3. Sınıf	152	34.9
4. Sınıf	148	33.9
Barınma/Konaklama Yeri		
Aile ile birlikte	76	17.4
Yurt	164	37.6
Özel ev	196	45.0

Öğrencilerin tanımlayıcı özelliklerine göre uygulama stres alt boyut puan ortalaması incelendiğinde; 34.29 ± 6.11 puan ortalaması ile kız öğrencilerde, 34.55 ± 7.07 puan ortalaması ile 20-21 yaş grubunda olan öğrencilerde, 35.36 ± 7.04 puan ortalaması ile 2. Sınıf öğrencilerde ve 33.72 ± 7.14 puan ortalaması ile yurtda konaklayan öğrencilerde daha yüksek olduğu bulundu. Öğrencilerin tanımlayıcı özelliklerine göre akademik stres puan ortalaması incelendiğinde; 33.63 ± 9.58 puan ortalaması ile kız öğrencilerde, 31.50 ± 9.73 puan ortalaması ile 20-21 yaş grubunda olan öğrencilerde, 32.60 ± 9.28 puan ortalaması ile 2. sınıf öğrencilerde ve 32.33 ± 9.94 puan ortalaması ile yurtda konaklayan öğrencilerde daha yüksek olduğu saptandı. Öğrencilerin tanımlayıcı özelliklerine göre hemşirelik eğitimi stres puan toplam ortalaması incelendiğinde; 67.92 ± 14.55 puan ortalaması ile kız öğrencilerde, 66.05 ± 15.74 puan ortalaması ile 20-21 yaş grubunda olan öğrencilerde, 67.96 ± 15.40 puan ortalaması ile 2. Sınıf öğrencilerde ve 66.05 ± 16.10 puan ortalaması ile yurtda konaklayan öğrencilerde daha yüksek olduğu bulundu (Tablo 2). Hemşirelik Eğitimi Stres Ölçeği (HESÖ) toplam puan ve alt boyut puanlarının öğrencilerin cinsiyet değişkenine göre istatistiksel anlamlı farklılık ($p < 0.001$) gösterdiği, kız öğrencilerin HESÖ toplam puan ve akademik stres alt boyut puan ortancalarının erkek öğrencilere göre daha yüksek olduğu görülmüştür (Tablo 2). Öğrencilerin yaş gruplarına göre uygulama stresi alt boyut puanlarının istatistiksel olarak anlamlı farklılık gösterdiği, 20-21 yaş grubundaki öğrencilerin uygulama stresi alt boyut puan ortancalarının diğer yaş gruplarına göre daha yüksek olduğu görülmüştür ($p = 0.001$). Yaş gruplarına göre, HESÖ toplam puan ve akademik stresi alt boyut puanları arasında fark olmadığı belirlenmiştir ($p > 0.05$) (Tablo 2).

Öğrencilerin sınıf düzeylerine göre; HESÖ toplam puan ve uygulama stresi alt boyut puanlarının istatistiksel anlamlı fark gösterdiği, ikinci sınıfta okuyan hemşirelik öğrencilerinin HESÖ toplam puan ve uygulama stresi alt boyutu puan ortancalarının üçüncü ve dördüncü sınıfta okuyan öğrencilerinin puan ortancalarından daha yüksek olduğu bulunmuştur ($p<0.05$). Öğrencilerin sınıf düzeyleri arttıkça akademik stres alt boyutunda azalmanın olduğu ancak öğrencilerin sınıf düzeyleri ile akademik stres alt boyut puanları arasında anlamlı bir fark olmadığı ($p>0.05$) belirlenmiştir (Tablo 2). Öğrencilerin konaklama/barınma yerine göre, HESÖ toplam puan ve alt boyut puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı fark olmadığı belirlenmiştir ($p>0.05$) (Tablo 2).

Tablo 2. Öğrencilerin Tanımlayıcı Özellikleri ile Hemşirelik Eğitimi Stres Ölçeği Toplam ve Alt Boyut Puanlarının Dağılımı (n=436)

Tanıtcı Özellikler	Akademik stres alt boyutu X±SS	SO**	Uygulama Stres alt boyutu X±SS	SO**	Toplam HESÖ* X±SS	SO**
Cinsiyet						
Kadın	33.63±9.58	243.16	34.29±6.11	239.32	67.92±14.55	243.65
Erkek	26.35±11.25	162.32	30.31±7.09	171.06	56.66±16.89	161.20
	Z:-6.188, $p<0.001$		Z:-5.216, $p<0.001$		Z:-6.293, $p<0.001$	
Yaş Grubu						
20-21	31.50±9.73	216.52	34.55±7.07	249.04	66.05±15.74	225.33
22-23	31.42±10.43	215.72	33.62±6.51	227.76	65.05±16.12	222.68
24 yaş üstü	31.33±11.51	223.78	31.39±6.37	186.74	62.73±16.37	208.27
	KW:0.375, $p=0.829$		KW:15.139, $p=0.001$		KW:1.415, $p=0.493$	
Sınıf						
2. Sınıf	32.60±9.28	228.55	35.36±7.04	260.08	67.96±15.40	238.96
3. Sınıf	31.04±10.14	210.11	33.14±5.95	225.08	64.18±15.40	218.49
4. Sınıf	30.70±12.20	217.88	30.91±6.35	173.53	61.61±17.04	199.72
	KW:1.553, $p=0.460$		KW:34.184, $p<0.001$		KW:6.877, $p=0.032$	
Barınma/ Konaklama						
Aile ile	30.92±10.70	212.33	32.83±7.45	219.27	63.75±17.43	216.70
Yurt	32.33±9.94	229.39	33.72±7.14	232.31	66.05±16.10	231.06
Özel ev	30.83±11.18	211.78	32.63±5.90	206.64	63.46±15.64	208.69
	KW:1.978, $p=0.372$		KW:3.721, $p=0.156$		KW:2.834, $p=0.242$	

*Hemşirelik Eğitimi Stres Ölçeği **Sıra Ortalaması

Hemşirelik Eğitimi Stres Ölçeği ve alt boyutlarının puan ortalamaları Tablo 3'de yer almaktadır. Araştırmaya katılan öğrencilerin; HESÖ toplam puan ortalamasının $64.48±16.14$, uygulama stresi alt boyut toplam puan ortalamasının $33.08±6.67$, akademik stres alt boyut toplam puan ortalamasının ise $31.41±10.65$ olduğu belirlendi. Hemşirelik Eğitim Stres Ölçeğinin ($\alpha=0.949$), akademik stres alt boyutunun ($\alpha=0.965$) ve uygulama stresi alt boyutunun ($\alpha=0.821$) iç tutarlılık değerleri ile araştırma verilerinin yüksek güvenilirliğe sahip olduğu belirlenmiştir.

Tablo 3. Hemşirelik Eğitimi Stres Ölçeği ve Alt boyutlarının Puan Ortalamaları (n=436)

ÖLÇEK	Madde	X±SS	Min-Max	Cronbach Alfa
HESÖ Toplam	32	64.48+16.14	12-96	0.949
Akademik stres alt boyutu	16	31.41+10.65	0-48	0.965
Uygulama stres alt boyutu	16	33.08+6.67	11-48	0.821

TARTIŞMA

Hemşirelik eğitimi kuramsal ve uygulamalı öğretimi kapsayan, teorik bilgi ve el becerilerinin kazanılmasını gerektiren, gözlem ve yorum yapmaya gereksinim duyulan bir süreçtir. Hemşirelik öğrencileri eğitim yaşantılarının ilk anlarından itibaren akademik performansı ve yaşam kalitesini etkileyen stres faktörleri ile karşı karşıya kalmaktadır (Karaca vd., 2014). Hemşirelik öğrencilerinin eğitimleri sırasında yaşadıkları stres düzeyinin belirlenmesi, destek eğitim programlarının oluşturulmasına ve stresle baş etmelerine yardımcı olacak düzenlemelerin yapılmasına katkı sağlayacaktır. Hemşirelik öğrencilerinin cinsiyete göre stres seviyelerine bakıldığında, kız öğrencilerin hem akademik hem de uygulama alt boyutlarıyla hemşirelik eğitiminde yaşadıkları stresin erkeklerden yüksek olduğu belirlenmiştir. Bunun nedeni olarak, çalışma grubunun büyük çoğunluğunu (%69.5) kız öğrencilerin oluşturması düşünülebilir. Ayrıca Ocak ve Güler (2017), kadın cinsiyetin erkeklere oranla daha duygusal ve kırılgan yapıya sahip olmaları nedeniyle daha stresli hissedebileceğini belirtmiştir. Yapılan farklı çalışmalarda; engellerle mücadelede ikinci sınıf kız öğrencilerin erkek öğrencilerden daha düşük puana sahip olduğu belirlenmiş (Kızılcı, Mert, Küçükgüçlü ve Yardımcı, 2015); stres karşısında verilen tepkisel davranışlarda da iki cinsiyet arasında farklılıklar saptanmıştır (Tomova, Dawans, Heinrichs, Silani ve Lamm, 2014). Literatürde kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre daha yüksek stres düzeyine sahip olduğunu belirten ve bu çalışma sonucumuza benzerlik gösteren çalışmalar (Özgan, Balkar ve Eskil, 2008; Singh vd., 2013; Ergin, Çevik ve Çetin, 2017; Akkaya, Gümüş ve Akkuş, 2018) ile birlikte cinsiyetin stres üzerine etkili olmadığını belirten çalışmalar da (Tel vd., 2004; Taşdelen ve Zaybak, 2013; Karagözoğlu vd. 2014, Khater vd., 2014; Liu, Wong ve Watson, 2015) bulunmaktadır.

Öğrenciler yaş gruplarına göre incelendiğinde, 20-21 yaş grubundaki öğrencilerinin uygulama stresinin diğer gruplara göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Bu farkın; 20-21 yaş grubundaki öğrencilerin yaşlarının küçük olması nedeniyle öğrenimleri sırasında yaşadıkları zorluklara uyum sağlayamamalarından kaynaklandığı düşünülmektedir. Ergin ve arkadaşlarının (2017) çalışmasında, 19-21 yaş grubundaki öğrencilerin hemşirelik eğitimi stres ölçeği ve alt boyutları olan uygulama stresi ve akademik stres puan ortalamalarının diğer yaş gruplarına göre yüksek olduğu belirlenmiştir. Labrague (2014) ise daha küçük yaşta hemşirelik öğrencilerinin daha büyük yaşta hemşirelik öğrencilerine göre daha fazla stres deneyimlemeye ve emosyonel semptom göstermeye yatkın olduklarını ifade etmektedir. Öğrenciler sınıf düzeylerine göre incelendiğinde, 2. sınıftaki öğrencilerinin 3. ve 4. sınıf öğrencilerine göre daha yüksek düzeyde genel hemşirelik eğitimi ve uygulama stresi yaşadıkları belirlenmiştir. Birinci sınıfta ağırlıklı olarak insan fizyolojisinin yanı sıra temel hemşirelik bilgisi alan öğrencilerden ikinci sınıfta karmaşık teorik bilgi donanımı edinme, bu bilgiyi sentezleme ve pratikte doğrudan kronik hastalığı olan bireylerle çalışarak özümseme beklenmektedir (Karagözoğlu vd., 2014). Yapılan farklı çalışmalar incelendiğinde, hemşirelik öğrencilerinin stres kaynaklarının özellikle ikinci sınıfta yoğunlaştığı (Dinç, Kaya ve Şimşek, 2007; Jimenez, Osorio ve Diaz, 2010) ve uygulama stresinin ikinci sınıfta daha yüksek olduğu (Sharif ve Masoumi, 2005; Gurbinder

vd., 2011; Singh vd., 2013; Ergin vd., 2017; Kılıç, 2018) belirtilmektedir. Bu durumun nedenini Alparıslan ve Turan (2008), ikinci sınıftaki mesleki derslerin hem kuramsal hem de uygulama bazında yoğunlaşmasıyla açıklamışlardır. Araştırmanın yapıldığı kurumda, öğrenciler klinik uygulamaları 2. sınıfta başlamaktadır. İlk defa klinik uygulamaya çıkan öğrencilerin, klinik uygulama deneyimine sahip üst sınıflara göre uygulama stresinin yüksek olması şaşırtıcı değildir. Literatürde de ilk klinik deneyim sırasında öğrencilerin stres yaşadıkları belirtilmektedir (Tel vd., 2004; Hacıhasanoğlu, Karakurt, Yılmaz ve Yıldırım, 2008; Taşdelen ve Zaybak, 2013; Arabacı, Korhan, Tokem ve Torun, 2015). Labrague (2014) çalışmasında, hemşirelik öğrencilerinin majör stres kaynaklarından birinin mesleki bilgi ve becerilerin azlığından kaynaklanan stres olduğunu belirtmektedir. Öğrencilerin öğrenim gördükleri sınıf ve akademik stres puanları karşılaştırıldığında, puan ortalamalarının birbirine çok yakın olduğu ve istatistiksel olarak da bir fark bulunmadığı saptandı. Hemşirelik eğitiminde her yıl farklı alan derslerinin olması ve sorumlulukların artmasıyla eğitimin her aşamasında yaşadıkları akademik stresin devam ettiği düşünülmektedir. Öğrencilerin konaklama/barınma yerine göre, hemşirelik eğitimi stresi ve alt boyutları arasında anlamlı farkın olmadığı, ancak yurtda yaşayan öğrencilerin aile yanında ya da özel evde yaşayan öğrencilere göre hemşirelik eğitimi stresinin yüksek olduğu görülmektedir. Can ve arkadaşlarının (2019) çalışmasında da, yalnız yaşayan ve evde kalan hemşirelik öğrencilerinin genel stres düzeyi puan ortalamaları daha düşük olduğu belirtilmiştir. Araştırma sonucunda, öğrencilerin HESÖ toplam puan ortalamasının $64.48+16.14$ olduğu belirlenmiştir. Ölçekten alınan en yüksek puan 96 olduğundan öğrencilerin eğitim stresleri ortalamasının üzerindedir. Ölçeğin alt boyutlarından olan uygulama stresi toplam puan ortalaması $33.08+6.67$, akademik stres toplam puan ortalaması ise $31.41+10.65$ 'dir. Puan aralığı 0-48 olan uygulama stresi ve akademik stres alt boyutlarından alınan puan ortalamalarının da ortalamasının üzerinde olduğu görülmektedir. Çalışmamızın sonuçları, hemşirelik öğrencilerinin eğitim stres düzeyini araştıran birçok çalışma ile paralellik göstermektedir (Hacıhasanoğlu vd., 2008; Karagözoğlu vd., 2013; Arabacı vd., 2015; Ağaçdiken vd., 2016; Boulton ve O'Connell, 2017; Akkaya vd., 2018; Kılıç, 2018). Stresin öğrenci başarısını olumsuz etkileyen bir faktör olduğu, stres düzeyi yüksekçe öğrencilerin akademik başarımın düştüğü (Melincavage, 2011; Moridi, Khaledi ve Valiee, 2014), yüksek düzeyde stres yaşayan öğrencinin hasta gereksinimlerini iyi saptayamadığı ve dolayısıyla hastanın güvenini kaybettiği (Şirin vd., 2003) bu durumunda hasta ve hemşire arasındaki ilişkiyi etkilediği ve uygulanan hemşirelik girişimlerinin amacına ulaşmasını engellediği bilinmektedir (Melincavage, 2011). Bu nedenle hedeflenen davranış değişikliklerine ulaşmak ve stres kaynaklarını kontrol altına almak için öğrencilerin stres düzeylerini belirlemek önemlidir (Karagözoğlu vd., 2014).

SONUÇ ve ÖNERİLER

Bu araştırma sonucunda, hemşirelik öğrencilerinin hem akademik hem klinik alanda genel olarak eğitimleri esnasında stres yaşadığı kaydedilmiştir. Bu sonuç doğrultusunda hemşirelik eğitimi sürecinde bireyi güçlendirmeye yönelik sosyal beceri, atılganlık eğitimlerinin verilmesi, klinik uygulama öncesi öğrencilere öğretim elemanı/elemanları ve klinik sahayı kapsayan oryantasyon programlarının düzenlenmesi; bu alanda yapılacak çalışmaların daha geniş örneklerde ve tamamen eğitim alanlarına özgü stresin araştırılmasına yönelik planlanması önerilmektedir. Öğrencilerin yaşadığı akademik ve klinik uygulama stresini azaltmaya yönelik akademik ve klinik uygulama alanlarındaki stres kaynaklarının ve eğitim-öğretim yöntemlerinin incelenmesinin faydalı olabileceği düşünülmektedir. Ayrıca, ileriki çalışmalarda hemşirelik öğrencilerinde algılanan eğitim stresinin nedenlerinin daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacak nitel çalışmaların yürütülmesi önerilmektedir.

KAYNAKLAR

- Ağaçdiken, S., Boğa N.M., Özdelikara, A. (2016). Hemşirelik Öğrencilerinin Hemşirelik Eğitimine Yönelik Yaşadıkları Stres Düzeyinin Belirlenmesi. *Samsun Sağlık Bilimleri Dergisi*. 1(1), 1-19.
- Akkaya, G., Gümüş, A.B., Akkuş, Y. (2018). Hemşirelik Öğrencilerinin Eğitim Stresini Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi. *Hemşirelikte Eğitim Ve Araştırma Dergisi*. 15 (4), 202-208.
- Altıok, H.Ö. ve Üstün, B. (2013). Hemşirelik öğrencilerinin stres kaynakları. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*. 13 (2), 747-66.
- Alparslan, N., Turan, F.N. (2008). Sağlık yüksekokulu ve teknik eğitim fakültesi öğrencilerinde görülen depresif belirtiler ve bunu etkileyen faktörlerin incelenmesi. *Turkish Journal of Research & Development in Nursing*. 10, 48-57.
- Arabacı, B.L., Korhan, A.E., Tokem, Y., Torun, R. (2015). Hemşirelik birinci sınıf öğrencilerinin ilk klinik deneyim öncesi-sırası ve sonrası anksiyete ve stres düzeyleri ve etkileyen faktörler. *Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*. 2 (1), 1-16.
- Atay, S. ve Yılmaz, F. (2011). Sağlık Yüksek Okulu Öğrencilerinin İlk Klinik Stres Düzeyleri. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*. 14 (4), 32-37.
- Boulton, M. ve O'Connell, K.A. (2017). Nursing students' perceived faculty support, stress, and substance misuse. *Journal of Nursing Education*. 56, 404- 411.
- Can, A., Çuvalcı, B., Hintistan, S. (2019). İç Hastalıkları Hemşireliği Dersini Alan İkinci Sınıf Öğrencilerinin Stres Düzeylerinin Belirlenmesi. *Ordu Üniversitesi Hemşirelik Çalışmaları Dergisi*. 2 (1) , 22-32.
- Chapman, R. ve Orb, A. (2001). Coping Strategies in Clinical Practice: The Nursing Students' Lived Experience of Clinical Practice. *Contemp Nurse*. 11 (1) ,95-102.
- Dinç, S., Kaya, Ö., Şimşek, Z. (2007). Harran Üniversitesi Sağlık Yüksekokulu öğrencilerinin hemşirelik mesleği hakkındaki bilgi, düşünce ve beklentileri. *Journal of Anatolia Nursing and Health Sciences*, 10, 1-9.
- Edwards, D., Burnard, P., Bennett, K., Hebden, U. (2010). A longitudinal study of stress and self-esteem in student nurses. *Nurse Educ Today*. 30, 78-84.
- Erbil, N., Kahraman, A.N., Bostan, Ö. (2006). Hemşirelik öğrencilerinin ilk klinik deneyim öncesi anksiyete düzeylerinin belirlenmesi. *Atatürk Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 9 (1) , 10-6.
- Ergin, E., Çevik, K., Çetin, S.P. (2018). Hemşirelik Öğrencilerinin Eğitimlerine İlişkin Algıladığı Stres ve Stresle Baş Etme Davranışlarının İncelenmesi. *Hemşirelikte Eğitim Ve Araştırma Dergisi*, 15 (1), 16-22.
- Gurbinder Kaur, J.S., Hamidah Blackman, I., Wotton, K., Belan, I. (2011). Perceived stress related to nursing education and its influence on nursing students' academic and clinical performance. *Medicine & Health*, 6 (2), 86-97.
- Hacıhasanoğlu, R., Karakurt, P., Yılmaz, S., Yıldırım, A. (2008). Sağlık Yüksekokulu Birinci Sınıf Öğrencilerinin Klinik Uygulamaya İlişkin Kaygı Düzeylerinin Belirlenmesi. *Atatürk Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 11 (1), 69-75.
- Jimenez, C., Osorio, P.M.N., Diaz, C.V. (2010). Stress and health in novice and experienced nursing students. *Journal of Advanced Nursing*, 66, 442-455.
- Kang, Y.S., Choi, S.Y., Ryu, E. (2009). The Effectiveness of a Stress Coping Program Based on Mindfulness Meditation on the Stress, Anxiety, and Depression Experienced by Nursing Students in Korea. *Nurse Education Today*, 29, 538-543.
- Karaca, A., Yıldırım, N., Ankaralı, H., Açıkgöz, F., Akkuş, D. (2014). Hemşirelik Eğitimi Stres Ölçeğinin Türkçeye Uyarlanması. *Hemşirelikte Araştırma Geliştirme Dergisi*, 16 (2), 29-40.
- Karagözoğlu, Ş., Özden, D., Türk, G., Yıldız, T.F. (2014). Klasik ve entegre müfredat programı hemşirelik öğrencilerinin ilk klinik uygulamada yaşadıkları kaygı, klinik stres düzeyi ve etkileyen bazı faktörler. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Elektronik Dergisi*, 7 (4), 266-74.
- Khater, W.A., Akhu_Zaheya, L.M., Shaban, I.A. (2014). Sources of stress and coping behaviors in clinical practice among baccalaureate nursing students. *International Journal of Humanities and Social Science*, 4 (6), 194-202.
- Kılıç, H.F. (2018). Hemşirelik Öğrencilerinin Eğitim Stresi ve Mesleki Benlik Saygısı Arasındaki İlişki. *Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, 5 (1) , 49-59.
- Kızılcı, S., Mert, H., Küçükgüçlü, Ö., Yardımcı, T. (2015). Hemşirelik fakültesi öğrencilerinin öz etkililik düzeyinin cinsiyet açısından incelenmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi*, 8, 95- 100.
- Labrague, L.J. (2014). Stress, stressors, and stress responses of student nurses in a government nursing school. *Health Science Journal*, 7, 424- 435.

- Lee, M.H., Holzemer, W.L., Faucett, J. (2007). Psychometric evaluation of the Nursing Stress Scale (NSS) among Chinese nurses in Taiwan. *J Nurs Meas*, 15, 133–44.
- Liu, M., Gu, Q., Wong, K.S., Watson, R. (2015). Validation of stressors in nursing students scale-chinese version (Sms-Cn) in a population of Macao Nursing Students. *Chin Nurs Res*, 1 (1), 25-30.
- Martos, M.P., Landa, A., Zafra, E.L. (2011). Sources of Stress in Nursing Students: A Systematic Review of Quantitative Studies. *International Nursing Review*, 59, 15-25.
- Maville, J.A., Kranz, P.L., Tucker, B.A. (2004). Perceived stress reported by nurse practitioner students. *J Am Acad Nurse Pract*, 16,257–62.
- Melincavage, S.M. (2011). Student Nurses' Experiences of Anxiety in The Clinical Setting. *Nurse Educ Today*, 3,785–9.
- Moridi, G., Khaledi, S., Valiee, S. (2014). Clinical training stress-inducing factors from the students' viewpoint: a questionnaire-based study. *Nurse Education in Practice*, 14, 160163.
- Ocak, M. ve Güler, M. (2017). Psikolojik sermayenin tükenmişlik üzerine etkisi: Görgül bir araştırma 1. Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 49, 117-134.
- Ochieng, B.M. (2006). Factors affecting choice of a healthy lifestyle: implications for nurses. *Br J Community Nurs*, 11 (2), 78-81.
- Özgan, H., Balkar, B., Eskil, M. (2008). Eğitim fakültesi öğrencileri tarafından sınıfta algılanan stres nedenleri ve kişisel değişkenlerin strese olan etkisi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 7 (24), 337-50.
- Öztürk, H.C., Öner, Ö. İ., Çelebi, E. (2009). Üniversite öğrencilerinde eğitimin sorun çözme becerisine etkisinin incelenmesi. *Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi*, 4 (10), 35-57.
- Sharif, F. ve Masoumi, S. (2005). A Qualitative study of nursing student experiences of clinical practice. *BioMed Central Nursing*, 4 (6), 1-7.
- Sheu, S., Lin, H. S., Hwang, S. (2002). Perceived stres and physio-psycho-social status of nursing students during their initial period of clinical practice: The effect of coping behaviors. *International Journal of Nursing Studie.*, 39, 165-175.
- Singh, A., Chopra, M., Adiba, S., Mithra, P., Bhardwaj, A., Arya, R., et al. (2013). A descriptive study of perceived stress among the North Indian Nursing undergraduate students. *Iranian Journal of Nursing and Midwifery Research*, 18 (4), 340-2.
- Şirin, A., Kavak, O., Ertem, G. (2003). Doğumhane Stajına Çıkan Öğrencilerin Durumluk-Sürekli Kaygı Düzeylerinin Belirlenmesi. *Cumhuriyet Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 7 (1), 27-32.
- Taşdelen, S. ve Zaybak, A. (2013). Hemşirelik öğrencilerinin ilk klinik deneyim sırasındaki stres düzeylerinin incelenmesi. *Florence Nightingale Hemşirelik Dergisi*. 21 (2), 101-6.
- Tel, H., Tel, H., Sabancıoğulları, S. (2004). Hemşirelik birinci sınıf öğrencilerinin laboratuvar uygulamasında birbirlerine IM enjeksiyon uygularken ve klinik uygulamanın ilk gününde anksiyete durumları. *Atatürk Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 7 (1), 27-32.
- Tomova, L., Dawans, B., Heinrichs, M., Silani, G., Lamm, C. (2014). Is stress affecting our ability to tune into others? Evidence for gender differences in the effects of stress on self-other distinction. *Psychoneuroendocrinology*, 43,104.
- Turgay, S.A., Sarı, D. (2008). Ebelik öğrencilerinin ilk klinik deneyim öncesi ve sonrası stres belirtileri ve strese başa çıkma tarzları. *Ege Üniversitesi Hemşirelik Yüksek Okulu Dergisi*, 24 (3), 9-16.
- Warbah, L., Sathiyaseelan, M., Vijayakumar, C., Vasantharaj, B., Russell, S., Jacob, K.S. (2007). Psychological distress, personality, and adjustment among nursing students. *Nurse Education Today*, 27, 597-601.